

Cümə qıraəti

Baninin “Qafqaz Günləri” kitabından

Qırmızı Ordu Azərbaycanı tutub onu sovetləşmiş Rus imperiyasına qaytardı.

Gül-çiçəkli, kəpənəkli baharla birgə Bakıya cürbəcür komitələr və partiyalar gəlmişdi.

Nə parlament qalmışdı, nə də üzvləri. Hamı öz taleyindən xəbərsiz idi.

Bir dünyanın sonunu -Azərbaycan Respublikasının devrilməsini gözəlimlə gördüyüm vaxtda mənim uşaqlıq dövrüm də başa çatdı. “Necə yəni, on üç yaşındamı?” Bəli, on üç yaşında. Ögey anamın, bacılarımın və qardaşımın Parisə getməsi mənə çox pis təsir etmişdi və ilk dəfə olaraq həyatın amansız üzüylə qarşılaşmışdım. Əslində, uşaqlıq dövrünü tez başa vurmağım bir tərəfdən baxdıqda sərfəli idi. Məncə, uşaqlığın əsas cəhəti həyatın sabitliyi və gözəlliyinə bəslənən inamdır. Bu inam yoxa çıxan kimi uşaqlıq dövrü də başa çatır. Uşaq olarkən adama elə gəlir ki, o, körpə saflığının lap iki addımlığındadır. Amma yox, mən belə saflığı xoşlamıram. Çünki bu saflıq dünyanın gözəlliyini, eybəcərliyini, qəddarlığını və şirinliyini duy- mağa imkan vermir. Mənə elə gəlir ki, dünyanı olduğu kimi görüb sevmək insanın ucalığıdır. Onu ancaq yaxşı gözlə görüb sevmək isə adi bir işdir, yəni bunu hər kəs bacarır.

Bacılarımın səfərə çıxması mənə çox ağır gəlmişdi və bu haqsızlığa dözə bilmirdim. Amma başqa çarəm də yox idi, dözməli idim. Əslində, gələcəkdə mən də atamla Parisə - onların yanına getməliydim. Amma bu, gələcəyin işi idi və hələlik mən tək qalmışdım: darıxır, fikir edir, əzab çəkirdim. Doğrudur, böyük bacım Leyla da bizimlə idi. Amma onun əri, uşağı vardı, öz kefində idi, evdə az tapılırdı. Onunla, demək olar ki, əlaqəmiz yox idi. Dayımız freyleyn Anna isə tez-tez əsəbiləşir və xəstələnirdi, gözləri zəiflədiyinə görə ruhdan düşmüşdü. Bacım oğluna güclə dəyəkli edirdi. Təsədüfən mənə mehribanlıq etməyə imkan tapanda da, yersiz qürur və xudpəsəndliyim buna macal vermirdi. Atamla münasibətim daha soyuq idi. Mənə qarşı soyuqanlı olduğu üçün onu görəndə sıxılır, hətta bəzən ondan qorxurdum da. Qəlbimdə ona qarşı bir ataya bəslənən hörmət və rəğbətdən başqa heç bir hiss yox idi.

Beləliklə, həyatımda ilk dəfə olaraq ağır bir kədərlə baş-başa qalmışdım. Bacılarımın mənsiz səfərə çıxması qəlbimdə dərin bir yara açmışdı, pessmist düşüncələr bütün ruhuma hakim kəsilmişdi. Bir qədər sonra isə ömrümdə ilk dəfə olaraq meyit gördüm (parkda qurulmuş dar ağacından sallanan naməlum meyitləri hesaba almıram). Babamın - anamın atasının meyitini çarpayıya uzadıb üstünü örtmüşdülər. Elə bil, onun şişib eybəcərləşmiş cəsədini ayır, xəcalətli bir şey kimi gizlətmək istəyirdilər. Mən babamı sevmirdim, heç əvvəllər də sevməmişdim. Onun ölümü mənə əzab vermək əvəzinə, arxayınlıq gətirmişdi. Çünki babam uzun müddət xəstə yatmışdı və biz də hər həftə gedib ona baş çəkməli olurduq. Can verən bir qocanın yanında oturma saatlarla susmaq, danışmağa bir söz tapmadan dəqiqələri, saniyələri saymaq, sevmədiyini bir kəsin son anlarına tamaşa etmək adamı, həqiqətən də, üzür. Boynuma alıram ki, mən onun tez ölməyini arzulayırdım. Çarpayısının başında tibb bacısı kimi gecə-gündüz keşik çəkməkdən cana gəlmiş arvadı da, ona tez-tez baş çəkməyə gələn yaxın-uzaq qohumları da, yəqin, bu fikirdə idilər. Sadəcə, heç kəs bunu etiraf edə biləcək qədər cəsarətli deyildi. Bəs, görəsən, babam özü nə düşünürdü? Deyilənlərə görə o, ölümdən çox qorxurmuş. Amma xəstəliyi elə əzablı idi ki, bəlkə, özü də ölüb bu əzablardan qurtulmağı arzulayırdı. Dediym ki, babam ölümdən çox qorxurmuş ki, qorxudan yanında bu mövzu- da söhbət salmağa belə qoymurmuş. Qə-

dim bir Şərq rəvayətində deyilir ki, ev tikdirən adamı əcəl aparmır. Babam da neftdən qazandığı milyonların hesabına bir-birinin ardınca çoxlu ev tikdirdi. Beləliklə, öldüyü günə qədər altmışdan çox ev tikdirmişdi. Bəzilərinin marka və digər kolleksiyalar topladığı kimi babam da ev kolleksiyası toplayırdı. Amma el rəvayəti yalan çıxdı. Babam Musa axırncı evi tikdirib qurtarmamış ölüm onu yaxaladı.

Dediym kimi, ilk dəfə idi ki, bir meyit gördüm, həm də doğmalarımın birinin meyitini. Bu ölümə ürəyim yansasa da, meyitlə çox maraqlanırdım. Amma eyni zamanda ona baxmaqdan çox qorxurdum. Mənə elə gəlirdi ki, ölən babam deyil, yad bir adamdır. Fikirləşirdim ki, görəsən, o indi haradadır? Görəsən, babam artıq o biri dünyada, təsəvvürə gəlməz başqa bir aləmdə, ölümlər aləmindəmi yaşayır? Üstünə mələfə örtülmüş meyitə qorxa-qorxa baxırdım. Mələfənin altından onun xəstəlikdən şişmiş qarnı qabarmışdı. Ölümün daha da eybəcərləşdirdiyi sifəti açıq qalmışdı. Həm maraq, həm də qorxuylə onun sıxılmış iri burnuna, çökmüş ordlarına, hənəsi getmiş ağ saqqalına baxırdım. Qəfil-dən ağılıma qəribə bir fikir gəldi və bu elə murdar bir fikir idi ki, deməyə də çəkinirəm. Ürpənə-ürpənə fikirləşirdim ki, görəsən, bu meyitin ağzından necə iy gəlir. Bu fikir bir necə ay başımdan çıx-

Babam Musa axırncı evi tikdirib qurtarmamış ölüm onu yaxaladı...

Ertəsi gün evimizi yoxlamaq üçün komissiya gəldi...

madı və gecələr yuxuda da burnuma sanki murdar iylər gəlirdi. Bu iyrənc fikrə görə özümündən zəhləm gedirdi. Sonralar yavaş-yavaş bu fikir məni tərk etməyə başladı və sonda yoxa çıxdı. Bu gün xatirələrimi araşdıranda həmin fikri özüm yadıma saldım.

Müsəlman adəti ilə meyiti yuyandan sonra onu böyük zalın ortasındakı tabuta qoydular. Sonra kəşmir şalı ilə örtülmüş meyitin başı üzərində Quran oxumağa başladılar. Mollalarla dolu həmin zala qadınlar girə bilməzdi. Qara çarşablarına bürünmüş arvadlar qonşu otaqlarda oturub Quran ayələri oxuyur, ağlaşırdılar. Mən də onlara qoşulub hönkürürdüm. Amma babamın öldüyünə deyil, sadəcə, ağlamaq lazımdır deyər ağlayırdım. Göz yaşlarımın əsas səbəbi isə Parisdə bacılarımla gəzişmək əvəzinə, burada - çarşablı qadınların arasında oturmağım idi.

Dəfn mərasimi çox təntənəli keçdi. Mafəni aparanda şənlin ucu-bucağı görünür, tabutdakı meyitə xırda uşaq cəsədi kimi adamlar yeridikcə yırğalanırdı. Başına fəş, yaxud buxara papaq qoymuş kişilər dəstəsi mafənin arxasınca gedirdilər.

Bir həftə ərzində gəlib-gedənlərə hər axşam cücə-plov verdilər. Yüzlərlə kasıb-kusub gəlib göz yaş tökdü, ehsan yedi. Sonra araya sakitlik çökdü və hamı əsas məsələdən - mərhumun vəərəsəsindən danışmağa başladı. Onun böyük sərvəti dörd qız nəvəsi və arvadı arasında bölüşdürülməli idi. Mən bu sərvətlə lap az maraqlanırdım, çünki onun mənim olacağına heç inanmırdım. Axırda da elə fikirləşdiyim kimi də oldu. Nə sərvətimin özünü gördüm, nə də xeyrini.

Qırmızı Ordu Azərbaycanı tutub onu sovetləşmiş Rus imperiyasına qaytardı. Kapitalizm məhv oldu, beləliklə bizim var-dövlətimiz də ölimizdən çıxdı.

Atam da, bütün ailə də hər şeyin bitdiyini, artıq tamamilə başqa bir həyatın başlayacağını anlayanda donub-qalmışdılar. Azərbaycan dövlətinin, Müsəlman imperiyasının yaranacağına ümid edən sadəlvəhlər arzularının boşa çıxdığına göz yaş tökür, varlılar isə varlarına görə

tir-tir əsirdilər. Allahın hökmü ilə milyonçu olduqlarına inanmayan üzvlərini Allahla tutub yalvarırdılar ki, Ulu Tanrı onların var-dövlətini qorusun. Amma bu dindarlar gözləri ilə görürdülər ki, Allah onların düşmənləri tərəfə keçib. Şəhərdə qızıl əsgərlərin sayı günü-gündən artırdı. Əsgərlərin arxasınca da komissarlar axışib gəlirdilər. Gül-çiçəkli, kəpənəkli baharla birgə Bakıya cürbəcür komitələr və partiyalar gəlmişdi. İnsan əməllərinə məhəl qoymayan gözəl, tərəvətli bahar isə öz işində idi. Həmişəki kimi təbiəti gözəlləşdirirdi.

Hava xoş, təbiət gözəl çılsa da, atam evdə qapanıb qalır, bayıra çıxmamağa cəsarət etmirdi. Sarı rəngli dəri şəridini şəkfin siyirməsinə atmışdı. Nə parlament qalmışdı, nə də üzvləri. Hamı öz taleyindən xəbərsiz idi. Rusiyanın tapdağı altında yaranmış bu respublikanın ömür sürdüyü ilk il ərzində Bakı camaatı lovğa-lovğa deyirdi: “Biz müstəqillik. Müstəqilliyimizi Cenevrə konfransı da elan edib. ONLAR bizə hücum edə bilməz. Həm də ki, biz silahlanmışıq, ONLARI isə müharibə və vətəndaş qalmaqalı əldən salıb”.

Atam ciddi ruhi düşkünlük keçirirdi. O, ağzını açıb danışmasa da, peşmanlığını, özünü nədə günahlandırıdığını anlamaq olurdu. Vaxtında Bakıdan çıxıb getməmiş, pullarını xarici banklarda yerləşdirməmiş, nazir vəzifəsinə uyub burada qalmışdı. Özü də bilirdi ki, aləmin qarışdığı bir vaxtda onun nazirlik fəaliyyəti əhəmiyyətini itirmişdi. Sarı nazir qovluğu boşalmış,

qapısı nəzarətsiz qalmışdı. Atam öz sadəlvəhliliyünün cəzasını çəkirdi.

Bir müddət ciddi dəyişiklik baş vermədi. Sonra atamı həbs etdilər. Nazir, varlı adam və rəqib bir partiyanın başçısı, təbii ki, təzə rəhbərlərin gözündən kənarda qala bilməzdi. Ertəsi gün evimizi yoxlamaq üçün komissiya gəldi. Evi yoxlayıb belə qərara gəldilər ki, mənzilimiz bizə lazım olduğundan çox genişdir. Elə həmin gün komissar, arvadı və əməkdaşları bizim evə köçdülər.

İnqilabın nümayəndələri ilə ilk görüşümüz səmimi keçdi. Komissarın sarışın, fındıqburun arvadı Leyla ilə məni tez-tez çaya dəvət edirdi. O, çayı bizə özümüzün yaraşığıl çay servizimizdə verirdi (bizdən heç nə əsirgəmərdi) və çay içə-icə ədəbiyyatdan söz açırdı. Bu qadın müəlliməni çox sevirdi. O vaxt ziyalıları çox maraqlandıran “Əsir düşmüş ürək”, yaxud “Gecə sirri” kimi faciə mövzulu əsərlərdən danışdığımız üçün söhbətimiz maraqlı keçir və anlayırdı ki, maraqlı və həssas qəlblə bir qadınla söhbət edirik.

Hələ də evimizin yuxarı mərtəbəsində yaşayan Rəna bibim və freyleyn Anna “bu qadınla” tez-tez görüşdüyümüzə görə bizə açıqlanırdılar. Biz isə bu görüşlərə həm siyasət naminə, həm də yeni dün-

yaya hədsiz marağımıza görə gedirdik. Bəlkə də, bir uşağın böyüklərlə çay içməyə dəvət olunmasına təəccüblənirsiniz. İş burasındadır ki, yaşımın az olmasına baxmayaraq nə fiziki, nə də mədəni cəhətdən uşağa bənzəmirdim. Mənə uşaq deyil, gənc bir qız kimi baxırdılar və söhbət etdiyimiz zamanlarda isə təcrübəli bir qadın kimi danışırıdım. Bəli, mən komissarın arvadı ilə istənilən mövzuda söhbət edə bilirdim: mənim müəllim onunkundan da çox idi. Bibim Rənanın mənzilində keşik çəkdiyim gecələr oxuduğum sayısız-hesabsız kitabların xeyrini məhz indi görməyə başlamışdım. Biz ədəbiyyatdan danışmaqla yanaşı, fərqli dünyagörüşümüz haqda da bir-birimizə qarşılıqlı suallar verirdik. Komissarın özü söhbətə qoşulanda isə müzakirələrimiz daha da qızgın keçirdi. Komissar maraqlı və dərin zəkaya sahib bir insan idi. Bizim yarı müsəlman- yarı qərbsayağı həyatımız ona çox maraqlı gəlirdi və o bu həyatı yaxından tanımağa çalışırdı. O, dinə nifrət edir, bəşəriyyətin bütün bələlərinin kökünü məhz dində və onun insanların beynində yaratdığı mövhumat düşüncələrdə görürdü (inqilabın bir şüarı hamıya məlumdur: “Din - xalq üçün tiryəkdir”). O bu fikri bizə də aşılamaq istəyirdi. Bəzən onun sözləri ilə razılaşsaq da, ayrılan kimi yenə də öz fikrimizdə qalırdıq.

Lakin maraqlı çay məclislərimizin ömrü çox uzun çəkmədi. Yay gəldi. Bizə tez-tez məktub yazan atam arzu edirdi ki, anası və qızları şəhərdən çıxıb kənd evinə köçsünlər. O, kənd evimizi ictimai qalmaqaldan uzaq bir sığınacaq sayırdı. Onsuz da şəhərdə qalmağımız heç bir mənası yox idi: nə atamı görə bilirdik, nə də ona köməyimiz dəyirdi. Elə buna görə də atamın xahişinə əməl etdik.

Yay fəslində Bakı isti, tozanaqlı bir şəhərə çevrilirdi. Hər həftə yayqabağı kənd evinə köçəndə əsl bahara qovuşurduq. Həm də ki, o vaxt şəhərdə həbslərin sayı çox artmışdı. Camaat qorxu içində yaşayırdı. Bəzilələri varının qorxusunu çəkir, şəhərdən tez çıxıb mavi hovuzlara, yaşıl ağaclarla qovuşmağa tələsirdik.